

Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL SERMAYE VE BEŞERÎ SERMAYENİN SOSYAL SORUMLU TÜKETİM ÜZERİNE ETKİLERİ¹

Ümit ŞEN*

Harun YAKIŞIK**

ÖZ

Doğaya zararı olmayan ya da zararı minimum düzeyde olan sürdürülebilir ürün veya hizmetlerin bilinçli olarak tercih edildiği tüketim tarzına “Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı” denilmektedir. Bu çalışmada sosyal sorumlu tüketim davranışı, sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden bir değişken olarak irdelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmada kaynağını esas olarak katılımın oluşturduğu ve kişiler arası etkileşimleri ifade eden sosyal sermaye ile kişilerin bilgi ve yapabilirlik gibi üretkenlik bağlamında ortaya koyabilecekleri tüm nitelikleri ifade eden beşeri sermayenin sosyal sorumlu tüketim davranışı üzerine etkileri araştırılmıştır. Literatürde sosyal sermaye ve beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerine etkileri ayrı ayrı araştırılmış fakat ikisinin birlikte ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatürdeki boşluğu doldurması beklenmekte ve diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmada sosyal sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sorumlu tüketimi temsil eden ölçeklerden yararlanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre, sosyal sermayenin sosyal sorumlu tüketimi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Cinsiyet, eğitim, gelir gibi kategorilerde de sosyal sorumlu tüketim davranışı açısından bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye, Sosyal Sorumlu Tüketim, Regresyon Analizi

¹ Bu çalışma ilk yazarın Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında hazırlanmış olduğu aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*İl Planlama Uzmanı, İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, umit.sen@icisleri.gov.tr, ORCID: 0009-0004-2766-5093

**Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisat Bölümü, haruny@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9542-1614

THE EFFECTS OF SOCIAL CAPITAL AND HUMAN CAPITAL ON SOCIALLY RESPONSIBLE CONSUMPTION

ABSTRACT

The consumption style in which sustainable products or services that do not harm the nature or have minimal harm is consciously preferred is called "Social Responsible Consumption Behavior". In this study, socially responsible consumption behavior is examined as a variable representing sustainable development. In this context, the effects of social capital, which is primarily derived from participation and refers to interpersonal interactions, and human capital, which refers to all the qualities that people can display in the context of productivity, such as knowledge and capability, on socially responsible consumption behavior were investigated in this study. In the literature, the effects of social capital and human capital on sustainable development have been investigated separately, but there are no studies examining the relationship between them. In this respect, the study is expected to fill the gap in the literature and differs from other studies. Scales representing social capital, human capital and socially responsible consumption were used in the study. According to the results, it has been seen that social capital positively affects socially responsible consumption. No difference was observed in terms of socially responsible consumption behavior in categories such as gender, education and income.

Keywords: *Social Capital, Human Capital, Socially Responsible Consumption, Regression Analysis*

GİRİŞ

İnsanlığın var olduğundan beri hayatı yaşama şekli ve günlük yaşam tarzları sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Bu değişimle birlikte yeni durumlarla karşılaşmış ve bu durumlar kavramsallaştırılarak yeni tanımlamalar yapılmıştır. İlk insanla beraber ortaya çıkan tüketim olgusunun da hayat tarzındaki değişikliklerle birlikte bir değişime girmesi kaçınılmazdır. İnsanlık yeni ürünler ortaya çıkardıkça yeni taleplerde beraberinde gelmektedir. Yeni ürünler ve yeni arzuların ortaya çıkmasıyla beraber tüketim davranışları değişiklik göstermektedir. Tüketimin amacı ürün veya hizmetler kullanılarak bireyler tarafından fayda sağlanmasıdır (İslamoğlu ve Altunışık, 2010).

Geçmişte hammaddeye erişimin kolay olmaması, üretim süreçlerinde gereken insan gücünün azlığı gibi sebeplerle üretimin sınırlı olması tüketimi de kısıtlamış, bu dönemde yalnızca temel gereksinimlerin karşılanması insanlar için yeterli olmuştur. Günümüzde gelişen teknoloji ve üretim imkânlarıyla üretimdeki artış beraberinde tüketimde de bir artma yaratmıştır. Kapitalist üretim ve tüketim anlayışını temsil eden, çevresel kaygılar taşımayan ve sadece üretimle daha fazla kar, tüketimle daha fazla fayda ve haz odaklı bu ekonomi modeli doğrusal ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle bu doğrusal ekonomi modelinde; al, kullan ve at tutum ve davranış temelini içermektedir. Sürekli büyümeyi öngören tüketmeye dayalı bu ekonomik model ve anlayışı, kıt kaynakların yok olma tehlikesi, sanayileşmeden kaynaklı çevresel sorunlar, gelir dağılımının düzensizliği ve tüketim eşitsizliği gibi konular çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde gündeme gelen yeni ekonomi modeli, döngüsel ekonomi modeli ise sorumlu üretim ve tüketim anlayışını, diğer bir ifadeyle literatürde 3R (reuse, repair ve recycle) olarak temellendirilen kullan, tamir et ve geriye dönüştür pratiklerini içermektedir. Dolayısıyla döngüsel ekonominin içerdiği sorumlu üretim ve tüketim anlayışıyla hem kaynakların birincil üretiminde harcanan enerjiden tasarruf sağlanmış olacak, hem daha az kaynak kullanılmış olacak hem de geri dönüşüm anlayışıyla ekonomiye bir artı değer kazandırılmış olacaktır (Karabıçak ve Özdemir, 2015). Sorumlu tüketim davranış kalıplarının bireylere kazandırılmasıyla yenilenebilir ve geri dönüştürülebilir kaynak anlayışı yaygınlaşacak ve ekonomik sürdürülebilirliğe olumlu katkı sağlanmış olacaktır.

Dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9,5 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin gerçekleşirse insanların hâlihazırda sahip oldukları hayat standartlarını sürdürürebilmeleri için dünyamızın üç katı büyüklüğünde kaynağa ihtiyaç duyulacağı raporlara yansımıştır (UN, 2022). Durum bu şekildeyken her tüketimin gelecek kuşaklar için nasıl bir tehlike oluşturacağına bilinciyle hareket edilmelidir. Bu bağlamda sosyal sorumlu tüketim olgusunu nelerin etkilediği çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmada bireylerin içinde doğdukları, yetiştikleri veya sonradan yerleştikleri sosyal ilişki ağlarının kendilerine kazandırdığı veya kaybettiği avantajlara işaret eden bir kavram olan sosyal sermaye ile üretim sürecine katılan işgücüne ait olan ve diğer üretim faktörlerinin daha verimli ve etkin kullanılmasına imkân sağlayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerlerin bütünü olarak tanımlanan beşeri sermayenin sosyal sorumlu tüketimi nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Daha önce yapılan çalışmalarda Knack ve Keefer (1997), Temple ve Jonson (1998), Zak ve Knack (2001), Putnam (1993, 1995), Fukuyama (1995,2001), Ostrom (1990), Rydin ve Pennington (2000), Dreze ve Sen (1997), Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki bulmuştur. Shaaban (2022), Ekperiware (2017), Chijioke ve Amadi (2019), Badita vd. (2015), Ugnich vd. (2021) beşeri sermaye ile sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki tespit etmiştir. Bu çalışmalarda sosyal sermaye ve beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi ayrı ayrı incelenmiş, birlikte etkinin araştırılmadığı görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınmayı temsilen çalışma modeline alınan sosyal sorumlu tüketim ile sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin ortaya konulması literatürdeki çalışmaların çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma literatürüne kazandırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın ana kitlesini Ankara’da yaşayan 18 yaş üzeri bireyler ile yazarın telefon rehberi ve sosyal medya hesabındaki kişiler oluşturmaktadır. Kolayda örneklem tekniğiyle ön testler yapıldıktan sonra toplamda 539 yanıtlayıcıdan veri elde edilmiş, ancak 33 veri kontrol sorusunun özensiz cevaplanması sonucu çalışma kapsamından çıkarıldıktan sonra kalan 506 veriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler “Google Forms” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek ifadeleri 5’li likert ölçeği kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında üçü beşeri sermaye alt boyutları olmak üzere 4 değişken ele alınmıştır. Beşeri sermaye; çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan memnuniyeti ve motivasyon olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmektedir.

Sosyal sorumlu tüketim davranışını sosyal sermaye ve beşeri sermayenin nasıl etkilediği, varsa aralarındaki ilişki ve ilişkinin büyüklüğü hipotezleri test edilerek değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılacaktır. Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini incelemek adına regresyon analizi kullanılacaktır. Regresyon analizi, iki ya da daha çok nicel değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan analiz metodudur. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılıyorsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılıyorsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir. Regresyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı, eğer ilişki var ise bunun gücü hakkında bilgi edinilebilir.

Sürdürülebilir kalkınma bilincini değerlendiren bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk olarak kavramsal çerçeve sunulacaktır. Sonrasında çalışmanın metodolojisine ilişkin bilgiler verilecektir. Devamında çalışmanın bulguları değerlendirilecektir. Son olarak da sonuç bölümünde literatür tartışmaları, kısıtlar ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler ele alınacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın temel kavramları açıklanacaktır. Çalışmada kullanılan bu kavramlar; sosyal sermaye, beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimdir.

1.1. Sosyal Sermaye

Tarihsel süreç içerisinde sosyal ilişkilerde daha nitelikli yapıya sahip olan toplumların daha başarılı bireylere sahip oldukları ve sonuçta daha başarılı toplumlara sahip oldukları bilinen bir gerçektir. “Sosyal sermaye” yi ilk defa bu bağlamda L. J. Hanifan kullanmıştır. Hanifan “The Rural School Community Center” adlı çalışmasında, sermayeye katkı yapan, sermayenin iktisadi önemi haricinde, toplumsal bütünlüğü oluşturan kişi grupları arasında, insanların günlük yaşamlarıyla ilgili, iyi niyet, dostluk, sempati ve sosyal birtakım ilişkilerin varlığına dikkat çekmek için sosyal sermaye kavramını geliştirmiştir (Hanifan, 1916: 130).

Sosyal sermaye olgusu bugünkü değerini 1990’lı yılların ikinci yarısında Robert Putnam’ın 1993 yılında yayınladığı “Making Democracy Work; Civic Traditions Modern Italy”, 1995 de “Journal Of Democracy’de” Yayınladığı “Bowling Alone: Amerika Decline Social Capital” ve 2000 de yayınladığı “Bowling Alone: The

Collapse and Revival Of American Community” eserlerine takiben kavuşmuştur. Putnam sosyal sermaye bireyler arası bağlantı olarak tanımlamıştır. Putnam’a göre sosyal sermaye ağlar, normlar ve güven gibi katılımcıların paylaştığı olguları devam ettirebilmek için birlikte hareket etmelerini sağlayan sosyal hayatın özelliğidir.

Fukuyama sosyal sermayeyi, bir toplumda veya onun bazı kesimlerinde güven duygusunun hâkim olmasıyla ortaya çıkan yeti olarak tanımlamaktadır (Fukuyama, 1998; s.37). “Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity” adlı çalışmasında sosyal sermayenin ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla kalkınmayı etkilediğini, sosyal sermayeyi güçlendiren iş birliğinin ve sosyal ağların artmasıyla işlem maliyetlerinin azalacağını ve ekonomik performansın artacağını savunmaktadır (Fukuyama, 1995).

Araştırmacılar tarafından yapılan sosyal sermaye tanımlamalarına bakıldığında sosyal sermayenin diğer kaynakları tamamlayıcı olarak nitelendirdiğini vurgulamak gerekir. Bu noktada sosyal sermaye işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik sermayenin verimliliğini artırabilir, ya da finans veya beşeri sermaye eksikliği, güçlü sosyal ilişkiler sayesinde giderilebilir. Sosyal sermaye, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının karlılığını artıran bir unsur olarak düşünülebileceği gibi aynı zamanda bilginin işleme maliyetini azaltabilir. Beşeri sermayenin gelişimi, büyümesi, yayılması ve rasyonel biçimde kullanılabilmesi büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlıdır (Erselcan, 2009:251). Dolayısıyla sosyal sermaye doğal sermaye, beşeri sermaye gibi diğer sermaye biçimlerinden artakalan yeri doldurmaktadır. Bu artakalanlar da ağlar, gelenekler, kurumlar, sivil toplum ve aileden oluşmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Sn	Yazar	Çalışma	Sonuç
1	Knack ve Keefer (1997)	Dünya Değerler Anketi Verilerini Kullanarak, 1980- 1992 Yıllarını Kapsayan Dönemde, 29 Ülke İçin Sosyal Sermayenin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisini	Pozitif Yönlü Etkide
2	Temple ve Jonson (1998)	1960-1985 Yıllarını Kapsayan Dönemde 60 Ülke İçin, Sosyal Sermayenin Yatırımların Kalitesindeki Artış ve Teknolojik Gelişmenin Özümsemesi	Pozitif Yönlü Etkide
3	Zak ve Knack (2001)	1970–1992 Yıllarını Kapsayan Dönemde 41 Ülkede, Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme ve Yatırım Düzeyi Üzerinde Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
4	Putnam (1993)	Bir Ülkedeki Sosyal Sermaye Düzeyinin Hükümetin Daha Verimli Çalışması, Suç Oranlarının Azaltılması ve Yolsuzlukların Önlenmesi Üzerinde Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
5	Fukuyama (1995, 2001)	İş Çevrelerinin Ortak Çıkarlarının İncelenmesi	Pozitif Yönlü Etkide
6	Güney	Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma: Ab Üyesi Ülkeler İçin Bir Analiz	Pozitif Yönlü Etkide
7	Ostrom (1990)	Birlikte Hareket Etmekle Elde Edilecek Yarar	Pozitif Yönlü Etkide
8	Rydin Ve Pennington (2000),	Bireylerin Çevre Yönetimine Direkt Katılımlarının	Marjinal Katkısının Artması Durumunda Pozitif Yönlü
9	Dreze Ve Sen (1997)	Sosyal Fırsatların Genişletilmesi Toplumdaki Birlikte Karar Alma	Pozitif Yönlü Etkide

Kaynak: (Yazar Tarafından Üretilmiştir).

1.2. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye ile ilgili çalışmalar A.Smith, J.S.Mill, A.Marshall'ın yaptığı çalışmalara kadar dayanmaktadır. Modern anlamda beşeri sermaye çalışmaları Denison, Schultz ve Becker gibi iktisatçılar tarafından A.Smith'in görüşlerinden istifade ederek başladığı görülmektedir (Atik, 2003). Beşeri sermaye kavramın, klasik iktisadın başlangıcı kabul edilen 1776 yılına kadar uzanmakta ve yapılan çalışmalar neticesinde kavram, bilimsel bir teori haline gelmiş bulunmaktadır (Fitzsimons, 1999; Akt; Dae-Bong, 2009).

Beşeri sermayeyi oluşturan ve beşeri sermayenin gelişimine katkı sunan en önemli faktör eğitimidir (Becker, 1993:17). Eğitim, beşeri sermaye kavramı üzerine çalışan birçok teorisyen tarafından özellikle incelenen bir olgu olmuştur. Adam Smith ile başlayan eğitimin özel veya sosyal bir yatırım türü olduğu vurgusu, iktisatçılar tarafından bağlamsal bir düzleme oturtulmuştur (Mincer, 1984: 196). Beşeri sermaye kapasitesi yüksek olan, diğer bir deyişle eğitim seviyesi yüksek bireylere sahip ülkeler, ekonomik büyüme ve uzun dönemde kalkınma açısından önemli adımlardan birini atmış ve büyük avantaja sahip olmuştur. Eğitim, beşeri sermaye yatırım türleri içinde en çok öne çıkan seçenek olmakla birlikte diğer yatırım türleri ile de doğrudan ilişkilidir. Daha bütünsel bir açıdan ele alındığında eğitim, sağlık, iş arama ve göç vb. yatırım kararlarının birbirini tamamladıkları ve etkiledikleri ifade edilebilir. Örneğin, eğitim düzeyi arttıkça sağlık okuryazarlığı düzeyinin de artacağını öngörmek mümkündür. Diğer yandan bireyin sağlık durumu eğitim, göç, iş arama kararını etkileyebilmektedir.

Bir ülkenin üretken kapasitesini arttırmak ve gelir düzeyini yükseltmek için beşeri sermaye stokuna yapılan yatırımlar artırılmalıdır. Bu da eğitim ve sağlık gibi alanlara yatırımların artırılmasıyla mümkündür (Canpolat, 2000). Eğitim; toplumun bilinç seviyesini yükseltme, karmaşık toplumsal sorunların çözülmesini sağlama, teknolojik ilerlemeye yardımcı olma ve kültürel beceri ve özellikleri keşfetme gibi yararlı etkilere sahip olabilmektedir (Karataş ve Çankaya, 2010: 41).

Tablo 2. Beşeri Sermaye ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Sn	Yazar	Çalışma	Sonuç
1	Shaaban (2022)	Mısır'da Yer Alan Endüstrilerde ve Fabrikalarda Çalışan 100 (50 Kadın, 50 Erkek) Mühendise Veri Elde Etmek Amacıyla Anket Uygulanması	Kadın Beşeri Sermayesinde Anlamlı, Pozitif Erkek Beşeri Sermayesinde Negatif ve Anlamlı Bir İlişki Bulunmaktadır
2	Ekperiware Vd. (2017)	Nijerya'da Beşeri Sermaye, Sürdürülebilir Kalkınma ve CO ₂ Değişkenleri Arasındaki İlişki	Pozitif Yönlü Etkide
3	Chijioke Ve Amadi (2019)	1986 – 2017 Yılları Arasında Nijerya'daki Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
4	Badita Vd. (2015)	2008 – 2013 Tarihleri Arasında Romanya'nın Dolj İlinde Yer Alan Craiova Bölgesinin Kırsal Kesimindeki Beşeri Sermaye, Eğitim, Demografik ve Sağlığın Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri	Pozitif Yönlü Fakat Düşük Etki
5	Ugnich Vd. (2021)	2018 Yılında Brics Ülkelerinde Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri	Pozitif Yönde Etki
6	Krasova (2021)	1960 – 2016 Tarihleri Arasında Rusya Federasyonu'nda Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmayı Nasıl Etkilediğini Belirlemek	Sürdürülebilir Kalkınmayı Artırmaktadır.
7	Chidi Ve Shadare (2011)	2010 Yılında Nijerya'da Beşeri Sermaye, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (Kobi) ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İncelemiştir	Eğitimlerin Yeterli Olmaması Sürdürülebilir Kalkınmayı da Olumsuz Etkilemektedir.

8	Shinkevich Vd. (2021)	2010 – 2019 yılları arasında Rusya Federasyonu bölgelerinde beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemek	Beşeri Sermayenin Artması Sürdürülebilir Kalkınmayı Pozitif Olarak Etkilemektedir.
9	Diaconu ve Popescu (2016)	2010 – 2014 yılları için AB ülkelerinde beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi	Pozitif yönde etkilemektedir.
10	Panzabekova vd. (2019)	2008 – 2017 dönemi için Kazakistan’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin bulunması	Kazakistan’da karbondioksit emisyonu ve nüfus sağlığı arasındaki negatif ilişki, bazı ülkelerdeki değerlerin üzerinde olurken bazı ülke değerlerinin altında kalmaktadır.
11*	Edokpolor (2019)	Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede yer alan Federal Üniversitelerde işletme bölümünde okuyan 375 (268 kadın, 107 erkek) öğrenciye anket uygulamıştır. Yapılan anketten elde edilen verilere çoklu regresyon ve varyans analizi uygulanmıştır.	Öğrencilerin erkek ve kadın olması pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Fakat bu etki öğrencilerin erkek olma özelliğine göre daha düşüktür.

Kaynak: (Yazar Tarafından Üretilmiştir).

1.3. Sosyal Sorumlu Tüketim

Tüketim kavramı literatürde farklı şekillerde tanımlansa bile genel olarak bireysel harcamalar olarak adlandırılmaktadır. Tüketim kavramını malların ve hizmetlerin nihai olarak satın alınması şeklinde tanımlayabiliriz. Tüketim demek sadece mal ve hizmetlerin alınıp kullanılması değil, bu mal ve hizmetin saklanması, muhafazası ve yok edilmesini de içeren dinamik bir süreçtir. Bu sürecin her aşaması çok daha fazla sayıda alt süreci barındırmaktadır. Tüketiciler ürünleri çoğunlukla kendilerine sağladıkları fayda nedeniyle edinirler.

Solomon ve Tuten tarafından tüketici davranışları, “bireylerin veya grupların arzularını ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün, hizmet, fikir veya deneyimleri seçip satın aldığı, kullandığı veya elden çıkardığı süreçlerin bir incelemesi” şeklinde tanımlanmıştır (Solomon ve Tuten, 2015: 63)

Dünya nüfusu son yıllarda insan ömrünün uzaması, hastalıklara çare bulunması, bebek ölümlerinin engellenmesi gibi faktörlerle hızla artmaktadır. Bu durum kıt kaynakların daha da azalmasına sebebiyet vermekte, üretimin artışıyla doğal çevrenin tahribatına yol açmaktadır. Dünyadaki tüm canlıların yaşam alanı olan doğal çevre üzerinde insanların sonuçlarını düşünmeden yaptıkları çeşitli müdahaleler tahribatı hızlandırmıştır. Doğal hayat döngüsünün bozulmasına bağlı olarak pek çok olumsuz durum yaşanmaktadır. Bu yaşanan sorunlar sosyal sorumlu tüketim ve üretim kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sosyal sorumlu satın alma davranışı özetleyecek olursak tüketici mal ve hizmetleri bilinçli bir şekilde satın alırken, satın alma kararı verirken veya bu eylemleriyle yansıttıkları davranış biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. ANKET TASARIMI

Çalışma modelinde kullanılan değişkenler için literatürde geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerden yararlanılmıştır.

Sosyal sermaye ölçeği (SSÖ) için; Dr. Muhammet İbrahim Akyürek tarafından, orijinali Kouvonon vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sermaye Ölçeğinin Türk kültürüne uyarladığı çalışmadaki ölçek ve önermeler kullanılmıştır. Sosyal Sermaye Ölçeği tek boyutlu olup toplam 8 madde içermektedir.

Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği (SSTÖ) için; John Antil (1984) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeğinin (Socially Responsible Consumption Behavior Scale) Türkçe versiyonu kullanılmıştır. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği 10 ifadeden oluşmaktadır.

Beşerî Sermaye Ölçeği (BSÖ) için; Dahiya ve Raghuvanshi, (2021) tarafından gerçekleştirilen, HuCaps isimle adlandırılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış “Beşerî Sermaye” ölçeğinin Asiyе YÜKSEL tarafından Türkiye koşullarında Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmış hali kullanılmıştır. Beşerî

Sermaye Ölçeği 3 alt boyut ve 17 ifadeden oluşmaktadır. Çalışan Yeteneği alt boyutu 9, Yaratıcılık ve Liderlik alt boyutu 4, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon alt boyutu 4 ifadeden oluşmaktadır.

Anketin tasarımı ve anlaşılabilirliği hakkında ön değerlendirme için ilk aşamada 42 katılımcıyla görüşülmüştür. Bu katılımcıların görüşlerine istinaden bazı değişiklikler yapılarak anket son halini almıştır. Anketin ilk bölümü demografik değişkenlere ilişkin iken, ikinci bölümde ise ölçek ifadeleri yer almaktadır.

3. METODOLOJİ

3.1. Örneklem ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın ana kitlesini Ankara’da yaşayan 18 yaş üzeri bireyler ile yazarın telefon rehberi ve sosyal medya hesabındaki kişiler oluşturmaktadır. Kolayda örneklem tekniğiyle ön testler yapıldıktan sonra toplamda 539 yanıtlayıcıdan veri elde edilmiş, ancak 33 veri kontrol sorusunun özensiz cevaplanması sonucu çalışma kapsamında çıkarıldıktan sonra kalan 506 veriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler “Google Forms” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek ifadeleri 5’li likert ölçeği kapsamında değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özellikler

Demografik özelliklere ilişkin tablo 2 değerlendirildiğinde; 506 katılımcının 228’i kadın (%45,05), 278’i erkek (%54,95) tir. Katılımcıların %6,52’si 18-24, %31,62’si 25-34, %42,09’u 35-44, %19,76’sı 45 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde %5,85 lise ve altı, %9,48 ön lisans, %58,69 lisans, %22,13 yüksek lisans, %3,75 doktora düzeyinde diplomaya sahiptir. Meslek türlerine göre tasnif yapıldığında katılımcıların %72,13’ü kamuda, %20 ,35’i özel sektörde görev yapmakta, %4,47’si öğrenci, %1,77’si emekli, %0,98’i işsizdir. Katılımcıların ekonomik durum dağılımı %9,68 20.000 TL’den az, %9,68 20.001-30.000 TL aralığında, %21,14 30.001-40.000 TL aralığında, %31,02 40.001-50.000 TL aralığında, %28,45 50.001 TL fazla şeklindedir. Sosyal sorumlu tüketim

kavramını duyduunuz mu sorusuna %35,57 oranında evet, %64,43 oranında hayır cevabı verilmiştir.

Sosyal sorumlu tüketim kavramını duyanlara bu kavramı nereden duyduklarına ilişkin yöneltilen soruda, kavramın sosyal medya, televizyon ve üniversite ortamında duyulduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	228	45,05
Erkek	278	54,95
Yaşınız	Frekans	Yüzde
18-24 yaş aralığı	33	6,52
25-34 yaş aralığı	160	31,62
35-44 yaş aralığı	213	42,09
45 ve üzeri	100	19,76
Mesleğiniz	Frekans	Yüzde
Kamu Sektörü	365	72,13
Özel Sektör	103	20,35
Öğrenci	24	4,74
İşsiz	5	0,98
Emekli	9	1,77
Ekonomik Durum	Frekans	Yüzde
20.000 TL'den az	49	9,68
20.001-30.000 TL aralığı	49	9,68
30.001-40.000 TL aralığı	107	21,14
40.001-50.000 TL aralığı	157	31,02
50.001 TL ve üzeri	144	28,45

Eğitiminiz	Frekans	Yüzde
İlkokul	3	0,50
Ortaokul	2	0,40
Lise	25	4,95
Ön Lisans	48	9,48
Lisans	297	58,69
Yüksek Lisans	112	22,13
Doktora	19	3,75
Medeni Durumunuz	Frekans	Yüzde
Evli	341	67,40
Bekâr	165	32,60
Sosyal Sorumlu Tüketim Kavramını Duydunuz mu?	Frekans	Yüzde
Evet	180	35,57
Hayır	326	64,43
Duyduysanız Nereden	Frekans	Yüzde
Üniversite	58	32,22
Televizyon	61	32,88
Gazete	32	17,77
Sosyal Medya	123	68,33
Radyo	5	2,77
İş Ortamı	35	19,44
Arkadaş	26	14,44

4.2. Güvenilirlik Analizi

Anketi geçerli olarak kabul edilen 506 katılımcının yanıtlarından sosyal sermaye ölçeği, sosyal sorumlu tüketim davranışı ölçeği ve beşeri sermaye ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

SSÖ'nün geçerliği doğrultusunda güvenilirlik analizleri kapsamında, öncelikle ifade-toplam korelasyonu kullanılarak ifade analizine bakılmıştır.

Tablo 4. Sosyal Sermaye Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Sosyal Sermaye Ölçeği	0,935	8

Sosyal sermaye ölçeğinde, 8 ifade yer almıştır. Sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) 0.935'tir. Psikolojik bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2013). Bu bağlamda sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği için elde edilen güvenilirlik sonucu Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği	0,891	10

SSTÖ kullanılan ifadelerin güven düzeyleri 0,891 olarak ölçülmüştür. Bu bağlamda sosyal sorumlu tüketim ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal sermaye ölçeğinde, 10 ifade yer almıştır. Sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) 0.935'tir.

Beşeri sermaye ölçeği çalışan yeteneği, liderlik ve motivasyon, yaratıcılık olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır.

Tablo 6. Beşeri Sermaye Ölçeği Ve Alt Boyutları Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Beşeri Sermaye Ölçeği	0,898	17
Çalışan Yeteneği	0,871	9
Liderlik ve Motivasyon	0,767	4
Yaratıcılık	0.836	4

Beşeri sermayeyi temsil ettiği düşünülen 3 alt boyuttaki ifadelerin tümü için güven analizi yapıldığında sonuç 0,898 olarak bulunmuştur. Ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterlidir. Çalışan yeteneği alt boyutunun güven düzeyi 0,871, liderlik ve motivasyon boyutunun güven düzeyi 0,767 yaratıcılık alt boyutunun güven düzeyi 0,836 olarak hesaplanmıştır. Tüm alt boyutların güven düzeyi ayrı ayrı incelendiğinde genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu görülmektedir.

4.3. Normallik Testi

Çalışmada kullanılan 506 kişilik örneklem büyüklüğü Merkezi Limit Teoremi varsayımları kullanımı için geçerli kabul edilmiştir. Merkezi limit teoremine göre örneklem yeterince büyük seçildiğinde ortalaması kitle ortalamasına yakınsarken varyansı sıfıra yakınsar. Yeterli örneklem büyüklüğünün 30 olduğunu söyleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Armutlu (2008) ve Smidt (2001)'dir.

4.4. Değişkenler Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

Korelasyon analizi değişkenler arasında ilişki olup olmadığını, ilişki var ise bu ilişkinin yönü (pozitif ise aynı yönlü, negatif ise ters yönlü) ve gücünü değerlendirmek için yapılmakta olup analiz sonucunda hesaplanan korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer almaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2019, s. 357).

Tablo 7. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	SSÖ	SSTÖ	BSÖ
SSÖ	1	,126**	,557**
SSTÖ	,126**	1	,323**
BSÖ			1

**p<0,01 **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo incelendiğinde SSÖ ve SSTÖ, SSÖ ve BSÖ, BSÖ ve SSTÖ arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları tabloda gösterilmektedir. Araştırma değişkenlerinden Sosyal Sermaye Ölçeği SSÖ, Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği SSTÖ, Beşeri Sermaye Ölçeği BSÖ, Çalışan Yeteneği ÇY, Yaratıcılık ve Liderlik YL, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon ÇMM tabloda yer almıştır.

Tablo 8. Değişkenler ve Alt Boyutlar Arası Korelasyon

	SSÖ	SSTÖ	ÇY	YL	ÇMM
SSÖ	1	,126**	,401**	,318**	,646**
SSTÖ	,126**	1	,361**	,367**	,065
ÇY	,401**	,361**	1	,664**	,457**
YL	,318**	,367**	,664**	1	,382**
ÇMM	,646**	,065	,457**	,382**	1

**p<0,01 **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre değişkenler arası ilişkilerin hepsinin anlamlı ($p<0,01$) tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkisi pozitifdir.

4.5. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotez testlerine ilişkin sonuçlar bu bölümde yer almaktadır. Araştırma kapsamında incelenecek hipotezler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. İncelenecek Hipotezler ve Analiz Yöntemi

Hipotez	Analiz Yöntemi
H1: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	t-Testi
H2: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.	ANOVA

H3: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.	ANOVA
H4: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duyup duymamaya göre farklılık gösterir.	t-Testi
H5: Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Basit Regresyon
H6: Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Basit Regresyon
H7: Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Çoklu Regresyon

Hipotezler incelenirken ilk 4 hipotez için t-testi veya anova diğer 3 hipotez için ise regresyon analizi yapılmıştır.

4.5.1. ANOVA ve t-Testi

H1: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 10. Bağımsız İki Örneklem t-Testi Cinsiyet İçin Özet İstatistikler Tablosu

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort
Kız Kadın	228	4,4715	0,53108	0,03517
Erkek	278	4,3701	0,62856	0,03754

Tablo 10'da yer alan sonuçlara göre kadınlarda ölçek ortalaması 4,4715; erkeklerde ise 4,3701'dir.

Tablo 11. Bağımsız İki Örneklem Cinsiyete Göre t-Testi Sonuç Tablosu

	Levene's Test				T-Test				
	F	Sig.	t	Df	Sig. (2-Tailed)	Anlam Farkı	Std. Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
								Yüksek	Düşük
GenelEşit Varyans Varsayımı	2,249	,134	1,939	504	,053	,10135	,05228	-,00136	,20405
Eşit Varyans Varsayılmadı			1,970	503,405	,049	,10135	,05144	,00028	,20241

Tablo 11’de sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili cinsiyete göre sonuçlarına bakıldığında anlamlılık değeri, $p>0.05$ olduğu için sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili cinsiyet açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir.

H2: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Eğitim Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	95% Güven Aralığı			
					Alt Sınır	Üst Sınır	Minimum	Max.
Lise	30	4,4133	,49182	,08979	4,2297	4,5970	3,60	5,00
Önlisans	48	4,5646	,60932	,08795	4,3877	4,7415	1,40	5,00
Lisans	297	4,4394	,55175	,03202	4,3764	4,5024	1,00	5,00
Master	112	4,3455	,63030	,05956	4,2275	4,4636	1,00	5,00
Doktora	19	4,0895	,79365	,18208	3,7069	4,4720	1,70	5,00
Toplam	506	4,4158	,58667	,02608	4,3646	4,4671	1,00	5,00

Yukarıdaki tabloda eğitim seviyelerine göre ortalama, standart hata ve sapma gibi tanımlayıcı istatistik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 13. Eğitim Düzeyine İlişkin Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
,995	4	501	,410

Tablo 13’ de gösterilen verilere göre $p>0,05$ (sig: ,410) olduğu için varyansların homojen olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda anova analizi için önem taşıyan varyansların homojen olmaması koşulu sağlanmıştır.

Tablo 14. Eğitim Düzeyine İlişkin Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar arası	3,204	4	,801	2,362	,052
Grup içi	170,009	501	,339		
Toplam	173,814	505			

Tablo 14’de yer alan sonuçlara göre anlamlılık değeri (Sig.: ,052), $p>0,05$ ’den büyük olduğu için F değeri anlamsızdır. Bu sonuca göre sosyal sorumlu tüketim davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H3: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 15. Gelir Durumuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	95% Güven Aralığı			
					Alt Sınır	Üst Sınır	Minimum	Max.
20000 TL ve altı	49	4,4163	,53086	,07584	4,2638	4,5688	3,00	5,00
20001- 30000	49	4,4776	,63188	,09027	4,2961	4,6590	1,40	5,00
30001- 40000	107	4,5654	,41416	,04004	4,4860	4,6448	2,60	5,00
40001- 50000	157	4,3529	,63302	,05052	4,2531	4,4527	1,00	5,00
50001 TL ve üzeri	144	4,3521	,62935	,05245	4,2484	4,4558	1,00	5,00
Total	506	4,4158	,58667	,02608	4,3646	4,4671	1,00	5,00

Yukarıdaki tabloda gelir seviyelerine göre ortalama, standart hata ve sapma gibi tanımlayıcı istatistik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 16. Gelir Düzeyine İlişkin Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
1,667	4	501	,082

Tablo 16’ya göre $p>0,05$ (sig: ,082) olduğu için varyansların homojen olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda anova analizi için önem taşıyan varyansların homojen olmaması koşulu sağlanmıştır.

Tablo 17. Gelir Düzeyine İlişkin Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar arası	3,189	4	,797	2,351	,056
Grup içi	170,025	501	,339		
Toplam	173,814	505			

Tablo 17’de yer alan sonuçlara göre anlamlılık değeri (Sig.: ,056), $p > 0,05$ ’den büyük olduğu için F değeri anlamsızdır. Bu sonuca göre sosyal sorumlu tüketim davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H4: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duymama göre farklılık gösterir.

Tablo 18. Bağımsız İki Örneklem t-Testi Sosyal Sorumlu Tüketim İçin Özet İstatistikler Tablosu

SSTD Duydunuz mu?	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort
Evet	180	4,3983	,57765	,04306
Hayır	326	4,4255	,59225	,03280

Tablo 18’ de yer alan sonuçlara göre sosyal sorumlu tüketim davranışını duyanlarda ölçek ortalaması 4,3983; duymayanlarda ise 4,4255’ tir.

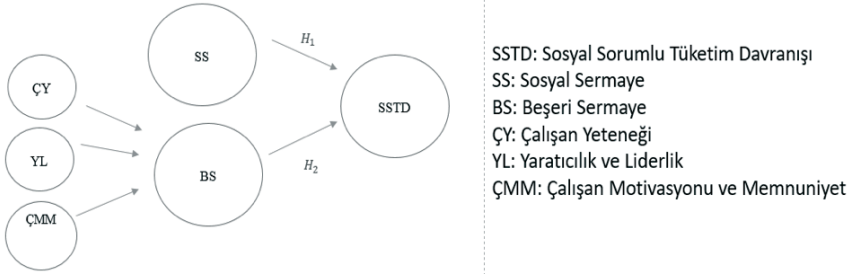
Tablo 19. Bağımsız İki Örneklem Sosyal Sorumlu Tüketime Göre t-Testi Sonuç Tablosu

		Levene's Test		T-Test						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-Tailed)	Anlam Farkı	Std. Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
									Yüksek	Düşük
Genel	Eşit Varyans Varsayımı	2,051	,134	1,039	504	,053	,10135	,05228	-,00136	,20405
	Eşit Varyans Varsayılmadı			1,97	503,405	,049	,10135	,05144	,00028	,20241

SSTD farkındalığının eğitim düzeyine, sosyal sorumlu tüketim davranışını duymalarına, gelir durumuna ve cinsiyete “göre ise farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

4.5.2. Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarının Sosyal Sorumlu Tüketim Üzerine Etkileri

Şekil 1. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı, Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye ve Alt Boyutları

Araştırma kapsamında üçü beşeri sermaye alt boyutları olmak üzere 4 değişken ele alınmıştır. Şekil 1’de görüldüğü üzere beşeri sermaye çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan memnuniyeti ve motivasyonu olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. Sosyal sorumlu tüketim davranışını sosyal sermaye ve beşeri sermayenin nasıl etkilediği, varsa aralarındaki ilişki ve ilişkinin büyüklüğü hipotezleri test edilerek değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılmıştır. Araştırma kurgusunda şekil 1’de gösterildiği gibi Beşeri sermayenin çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan motivasyonu ve memnuniyet olmak üzere 3 alt boyuttan oluştuğu, Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin SSTD etkilediği düşünülmüştür.

Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkileri incelemek adına regresyon analizi kullanılacaktır. Regresyon analizi, iki ya da daha çok nicel değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan analiz metodudur. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılırsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılırsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir (Gujarati, 1978/2008). Regresyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı, eğer ilişki var ise bunun gücü hakkında bilgi edinilebilir.

4.5.3. Basit Regresyon

H_5 : Sosyal sermayedeki artış sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 20. Sosyal Sermaye Regresyon Analizi Model Özeti

Kaynak	R	Model Özeti		
		R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma
1	,126a	,016	,14	0,58260

a.Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği

Tablo 20’de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değeri 0,016 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %1,6 oranında açıklamaktadır.

Tablo 21. Sosyal Sermaye Regresyon Analizi Varyans Analizi

Kaynak	Varyans Analizi ^a				
	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	2,746	1	2,746	8,089	,005 ^b
Artık	171,068	504	,339		
Toplam	173,814	505			

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
 b.Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 2,746, bağlanım serbestlik derecesi 1, bağlanım kareler ortalaması 2,746 olarak; artık kareler toplamı 171,068, bağlanım serbestlik derecesi 504, bağlanım kareler ortalaması 0,339 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 8,089 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de ($p=0,005$) $<0,05$ olduğu için Tüm katsayılar 0’a eşittir H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 22. Sosyal Sermaye Ölçeği Katsayılar

Kaynak	Katsayılar ^a				
	Standartlaştırılmamış Katsayılar	Standartlaştırılmış Katsayılar		t	Sig.
		B	Std. Hata		
1 Sabit	4,156	0,095		43,718	0,000
SSÖ	0,078	0,027	0,126	2,844	0,005

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 22’de yer alan hesaplamalara göre $y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{3i} + \varepsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 4,156(0,095) + 0,078(0,027) * SS + \varepsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde model sabiti için $\text{sig}(p=0,000) < 0,05$ olduğu için anlamlı, Sosyal Sermaye Ölçeği için $\text{sig}(p=0,005) < 0,05$ olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur.

H_0 : Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilememektedir.

Tablo 23. Beşeri Sermaye Regresyon Analizi Model Özeti

Model Özeti ^a				
Kaynak	R	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma
1	,323a	,104	,103	,55577

a.Tahminciler: (Sabit), Beşeri Sermaye Ölçeği

Tablo 23’de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değerinin 0,104 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %10,4 oranında açıklamaktadır.

Tablo 24. Beşeri Sermaye Regresyon Analizi Varyans Analizi

Varyans Analizi ^a					
Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	18,140	1	18,140	58,729	,000 ^b
Artık	155,674	504	,309		
Toplam	173,814	505			

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
b.Tahminciler: (Sabit), Beşeri Sermaye Ölçeği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 18,140, bağlanım serbestlik derecesi 1, bağlanım kareler ortalaması 18,140 olarak; artık kareler toplamı 155,674, bağlanım serbestlik derecesi 504, bağlanım kareler ortalaması 0,309 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 58,729 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de $(p=0,005) < 0,00$ olduğu için tüm katsayılar 0’a eşittir

H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 25. Beşeri Sermaye Ölçeği Katsayılar

Kaynak	Katsayılar ^a				t	Sig.
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar			
	B	Std. Hata	Beta			
1 Sabit	3,135	,169			18,549	,000
BSÖ	,321	,042	,323		7,663	,000

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 23'te yer alan hesaplamalara göre $y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{3it} + \varepsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 3,135(0,169) + 0,321(0,042) * SS + \varepsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde model sabiti için $\text{sig}(p=0,000) < 0,05$ olduğu için anlamlı, SSÖ için $\text{sig}(p=0,00) < 0,05$ olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur.

4.5.4. Çoklu Regresyon

H_7 : Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.

Tablo 26. Çoklu Regresyon Korelasyonlar

		Korelasyonlar				
		SSTÖ	SSÖ	ÇY	YL	ÇMM
Pearson Correlation	SSTÖ	1	0,126	0,361	0,367	0,065
	SSÖ	0,126	1	0,401	0,318	0,646
	ÇY	0,361	0,401	1	0,664	0,457
	YL	0,367	0,318	0,664	1	0,382
	ÇMM	0,065	0,646	0,457	0,382	1
Sig. (1-tailed)	SSTÖ	.	0,002	0	0	0,072
	SSÖ	0,002	.	0	0	0
	ÇY	0	0	.	0	0
	YL	0	0	0	.	0
	ÇMM	0,072	0	0	0	.

Bağımsız değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde SSÖ ve ÇY arasında 0,362 ilişki, YL arasında 0,367 ilişki ÇMM arasında 0,065 ilişki bulunmaktadır. ÇY ile YL arasında 0,664, ÇMM arasında 0,457 ilişki bulunmaktadır. YL ile ÇMM

arasında 0,382 ilişki bulunmaktadır. Bu oranların çoklu doğrusallık varsayımının bozulmasına sebebiyet verip vermediği ilerde VIF değerleriyle analiz edilecektir.

Korelasyon tablosuna göre Sosyal Sorumlu Tüketim ile Sosyal Sermaye arasında 0,126'lık beşeri sermaye arasında 0,323'lük aynı yönlü bir ilişki vardır.

Tablo 27. Çoklu Regresyon Model Özeti

Model Özeti ^b					
Kaynak	R	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma	Durbin Watson
1	,424 ^a	,179	,173	,53357	1,911

a. Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon, Yaratıcılık ve Liderlik, Çalışan Yeteneği
b. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 27'de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değerinin 0,179 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %17,9 oranında açıklamaktadır.

Durbin Watson test istatistiği kurulan regresyon modelinde artıkların ilişki içinde olup olmadığını ölçer. Durbin Watson değeri ($du=1,785;dl=1,801$) dl ile $4-du$ aralığında ise otokorelasyon yoktur denilmektedir. Modelimizde $dw=1,911$ olarak bulunmuştur ve geçerli aralığımız $1.785 - 2,199$ 'dur. Buluna değer aralık içinde kaldığı için otokorelasyon yoktur (Uysal & Günay, 2001)

Tablo 28. Çoklu Regresyon Varyans Analizi

Varyans Analizi ^a					
Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	31,179	4	7,795	27,379	,000 ^b
Artık	142,635	501	,285		
Toplam	173,814	505			

- a. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
b. Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon, Yaratıcılık ve Liderlik, Çalışan Yeteneği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 31,179, bağlanım serbestlik derecesi 4, bağlanım kareler ortalaması 7,795 olarak; artık

kareler toplamı 142,365, bağlanım serbestlik derecesi 501, bağlanım kareler ortalaması 0,285 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 27,379 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de (p=0,005) <0,00 olduğu için Tüm katsayılar 0'a eşittir H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 29. Çoklu Regresyon Katsayılar Matrisi

Kaynak	Katsayılar ^a										
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.	Korelasyon			Doğrusallık Testi		
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Toleranc e	VIF	
1	Sabit	2,675	,177		15,117	,000					
	SSÖ	,041	,033	,066	1,236	,217	,126	,055	,050	,569	1,758
	ÇY	,238	,053	,256	4,489	,000	,361	,197	,182	,503	1,989
	YL	,227	,050	,248	4,546	,000	,367	,199	,184	,551	1,815
	ÇMM	-,115	,034	-,190	-3,415	,001	,065	-,151	-,138	,532	1,880

a. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 27'de yer alan hesaplamalara göre;

$y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + \beta_4 X_{4i} + \epsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 2,675(0,177) + 0,041(0,033) * SSÖ + 0,238(0,053) * ÇY + 0,227(0,050) * YL -$$

$$0,115(0,034)ÇMM + \epsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde; model sabiti sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, SSÖ sig(p=0,122)>0,05 olduğu için anlamsız, ÇY sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, YL sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, ÇMM sig(p=0,001)<0,05 olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre modelin son hali

$$SST = 2,675(0,177) + 0,238(0,053) * ÇY + 0,227(0,050) * YL - 0,115(0,034)ÇMM$$

+ε şeklinde olmuştur.

Değişkenler arasında doğrusallık sorunu olup olmadığının kontrolü için VIF değerlerine bakılır. VIF değerleri %'5ten (Craney ve Surles, 2002) büyük olan değişkenlerde doğrusallık sorunu gözlenebilir. VIF değerleri tolere edilebilecek aralıkta olduğu için doğrusallık sorunu yoktur.

Tablo 30. Artıkların Normal Dağılımı

	N	Min	Max	Ort	Std. Hata	Çarpıklık	Std. Hata	Basıklık	Std. Hata
Standard Artıklar	506	-3,064	1,7364	0,078084	0,804295	-0,75	0,11	0,655	0,219
Gözlem	506								

Regresyon analizi sonucu oluşan artıkların normal dağılımı gerekmektedir. George, D., & Mallery, M. (2010) göre çarpıklık ve basıklık katsayılar -2 ile +2 arasında yer alıyorsa veri seti normal dağılmaktadır. Tablo 28’görüldüğü üzere artık veri setinde basıklık katsayısı 0,655(0,219) çarpıklık katsayısı -0,75 olarak bulunmuştur. Söz konusu değerler belirtilen aralıklarda yer aldığı için artıklar normal dağılmaktadır.

4.5.5. Araştırma Modelini Oluşturan Hipotezlerin Genel Değerlendirmesi

Çalışma genelinde incelenen hipotezlerin desteklenip desteklenmediğine ilişkin bilgiler tablo 31’de yer almaktadır.

Tablo 31. Hipotez Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H ₁ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₂ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₃ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₄ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duyup duymamaya göre farklılık gösterir.	Desteklendi
H ₅ : Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Desteklendi

H ₆ : Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Desteklendi
H ₇ : Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Kısmen Desteklendi

Tabloda görüldüğü gibi sosyal sorumlu tüketim davranışı, cinsiyete, eğitim durumuna, gelire ve sosyal sorumlu tüketim kavramını duyup duymamaya göre farklılık göstermemektedir. Basit regresyon modelinde sosyal sermaye ve beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilerken, çoklu regresyon modelinde sadece beşeri sermaye alt boyutlarından, yaratıcılık ve liderlik ile çalışan yeteneğinin olumlu yönde etkilediği, çalışan memnuniyeti ve motivasyon alt boyutunun olumsuz etkilediği gözlenmiştir.

SONUÇ

Sanayi devrimiyle birlikte pek çok ekonomik gelişme yaşanmıştır. Meydana gelen ekonomik gelişmelerle birlikte, teknolojinin ilerlemesi ve dünya nüfusunun hızla çoğalması üretimin artmasına ve doğal kaynakların sınırlı olduğu gerçeği göz ardı edilerek, kaynakların kullanılmasına sebep olmuştur. İktisadi faaliyetlerini yürüten toplumlar bu faaliyetlerini dünyanın sınırsız bir kaynağa sahipmişçesine devam ettirdiği sürece dünyanın çeşitli katmanlarını ve biyolojik çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir. Son zamanlarda çevresel bozulmaların önemli bir nedeni olarak sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketim uygulamaları gösterilmektedir. Bu nedenle bilim insanları giderek artan bir şekilde sürdürülemez tüketim kalıplarına vurgu yapmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2004).

Yapılan bu çalışma kapsamında beşeri sermaye ve sosyal sermayenin sürdürülebilir kalkınmayı temsilen araştırma modeli için seçilen sorumlu tüketim davranışını nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma modelinin hem bağımsız değişkenleri olan sosyal sermaye ve beşeri sermaye ölçekleri kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre çalışmanın betimleyici istatistiklerinde de vurgulandığı gibi; çalışmaya katılan yanıtlayıcılara yöneltilen “sosyal sorumlu tüketim davranışını duydunuz mu?” sorusuna %35,57 evet cevabını verirken %64,43 hayır cevabı vermiştir. Bu sonuç, topluma sorumlu tüketim davranışının kazandırılabilmesi için öncelikle toplumsal kesimlerin bu davranışlarına yönelik eksikliğin ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bu yönüyle sorumlu tüketim davranışlarının kazandırılması için önemli bir eksikliği dolduracağı düşünülmektedir.

Çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre sosyal sorumlu tüketim davranışı, cinsiyete, eğitim durumuna, gelire ve sosyal sorumlu tüketim davranışını duymamaya göre farklılık göstermemektedir. Basit regresyon modelinde sosyal sermaye ve beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilerken, çoklu regresyon modelinde sadece beşeri sermaye alt boyutlarından yaratıcılık ve liderlik ile çalışan yeteneğinin olumlu yönde etkilediği, çalışan memnuniyeti ve motivasyon alt boyutunun olumsuz etkilediği bulguları elde edilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma göstergesi olarak kullanılan sosyal sorumlu tüketim davranışı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Bu sonuç Ekdopor'un (2019)

yılında Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede yer alan Federal Üniversitelerde işletme bölümünde okuyan 375 öğrenciyle yaptığı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Eğitim ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi araştıran Badita (2015) yılında yaptığı çalışmada pozitif yönlü fakat düşük bir etki bulmuştur. Bu sonuç bizim çalışmamızda bulduğumuz sonuçla çelişmektedir. Örneklemimizde yer alan kişilerin benzer profilde eğitim düzeyine sahip olması bu duruma sebep vermiş olabilir. Eğitim düzeyi bakımından daha heterojen bir grup ile çalışma yapıldığında farklılık tespit edilebilir.

Çalışma hipotezlerinin sonuçlarına göre; çalışmanın 5. Hipotezi olan “Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir” ve çalışmanın 6. Hipotezi olan “Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir” desteklediği bulguları elde edilmiştir. Bu sonuçlar Güney (2017), Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir Kalkınma: AB Üyesi Ülkeler için Bir Analiz isimli çalışmasında elde ettiği sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda Knack ve Keefer (1997), Temple ve Jonson (1998), Zak ve Knack (2001), Putnam (1993, 2000), Fukuyama (1995,2001) Ostrom (1990), Rydin ve Pennington (2000) Dreze ve Sen (1997) Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki bulmuştur. Shaaban (2022), Ekperiware (2017), Chijioko ve Amadi (2019), Badita vd. (2015), Ugnich vd. (2021) beşeri sermaye ile sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki tespit etmiştir.

Çalışmada demografik özellikler olarak adlandırılan cinsiyet, gelir, eğitim durumu gibi değişkenler arasında farklılık çıkmamasında, örneklem profilinin birbirine çok yakın kişiler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı şekilde örneklemin büyük çoğunluğu sosyal sorumlu tüketim kavramını daha önce duymadığı için bu kavramla ilgili bir farklılıktan söz edilememiştir.

Türkiye için yapılan bu çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde sosyalsermaye düzeyiyükseldiğinde sürdürülebilir kalkınma düzeyiyükselmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye düzeyini yükseltecek politikaların hayata geçirilmesi kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu itibarla toplumun üçte ikisinin bu kavramı duymadığı sonucu, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi adına öncelikle sosyal sorumlu tüketim, sosyal sermaye ve

beşeri sermayenin önemine yönelik bilinç artırıcı politika ve uygulamaya dönük çalışmalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kavramı duyanlara, kavramı nereden duyduklarına ilişkin yöneltilen soruda en çok tekrarlanan yanıtlar sırasıyla sosyal medya, televizyon ve üniversite olmuştur. Buradan hareketle kitlelere erişimde büyük kolaylık sağlayan internet ve sosyal medyada kavramın yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılabilir, bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sunulabilir. Sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili olarak yapılan analizlerde eğitim, cinsiyet, gelir ve kavramı duyup duymama konusunda gruplar arasında önemli farklılıklar tespit edilmemiştir. Sosyal medya ve internet uygulamalarının toplumun her kesimine ulaşmasından dolayı bu sonuçla karşılaşılma olasılığı yüksektir. Sürdürülebilir bir dünya için toplumun her kesiminin kaynakların verimli kullanımı, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gibi konularda özen göstermesi gerekmektedir. Geri dönüşümü olmayan tüketimin azaltılması için bilinçlendirme çalışmaları ailede başlamalı, ailede başlayan bu davranışlar okullarda somut karşılık bularak hayatın her aşamasında uygulanmalıdır.

Çalışmanın kısıtı olarak, çalışma örneklemi toplumun tüm kesimlerini temsil etmediği gerçeğiyle daha sonra yapılacak benzer çalışmaların farklı coğrafya ve kültürlerle uygulanarak daha gerçekçi ve doğrulanmış sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Atik, Hayriye, Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, Bursa: Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bozkurt, Hilal & Seyhun Doğan, “Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi”, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 2003, 193-202.

Badita, A., Mazilu, M. and Liliana, P. (2015).Challenges For Human Capital and Sustainable Development of Rural Areas. A Case Study On Croiova Metropolitan Area, Romania. Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences, 3(10): 101 – 112

Becker, GS (1993). İnsan Sermayesi: Eğitime Özel Referansla Teorik ve Ampirik Bir Analiz (3. baskı). Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları.

Canpolat, N. (2000). Türkiye’de beşeri sermaye birikimi ve ekonomik büyüme. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 265-281

Chidi, C. O. and Shadare, O. A. (2011). Managing Human Capital Development In Small and Medium – Sized Enterprises For Sustainable National Development In Nigeria. International Journal of Management & Information Systems 15(2): 95 – 104

Chijioke Amadi Kelvin The Nomenclature of Taxation in Nigeria: Implications for Economic Development 2019.

Dae-Bong, K. (2009). Human Capital and its Measurement. 3rd OECD World Forum on Statistics, 3-4

Diaconu, L. and Popescu, C. C. (2016). Human Capital – A Pillar of Sustainable Development. Empirical Evidence From The EU States. European Journal of Sustainable Development 5(3): 103 – 112

Dreze, J. ve Sen A. (1997). Indian Development: Selected Regional Perspectives, Delhi: World Institute For Development Economics Research Of The United Nations University (UNU/WIDER)

Edokpolor, J. E. (2019). Gender Differential Effect of Business Education Students’ Human Capital on Sustainable Economic Development. Journal of Educational Research and Practice 9(1): 40 – 54

Ekperiware, M. C., Olatayo, T. O. ve Egbetokun, A. A. (2017). Human Capital and Sustainable Development in Nigeria: How can Economic Growth Suffice Environmental Degradation?. *Economics*, 1-26.

Erselcan, F. (2009). “Disiplinler Arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, s. 248-256.

Fukuyama, F. (1995), *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, The Free Press, New York 83-96.

Fukuyama, F. (1998). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. (Çev: Ahmet Buğdaycı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fukuyama, F. (2001). *Sosyal Sermaye, Sivil Toplum ve Kalkınma*. *Üçüncü Dünya Dergisi*, 22, 7-20.

Gujarati, Damodar (1978) *Basic Econometrics* (çev. Ü. Şenesen, G. Günlük Şenesen) (2008) *Temel Ekonometri, Literatür Yayınları* ISBN 975-7860-99-9.

Güney T. (2017) *Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma: AB Üyesi Ülkeler İçin Bir Analiz*, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Cilt:17, Yıl:17, Sayı: 2.

Hanifan, L. J. (1916). *The Rural School Community Center*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, 130-138.

İslamoğlu A H ve Altunışık R (2010) *Tüketici Davranışları*, Beta Basım, İstanbul.

Karabıçak, M., Özdemir, M.B., (2015), *Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 6(13): 45.

Karataş, M., ve Çankaya, E. (2010). *İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (3), 29-55.

Knack, S. and P. Keefer (1997), “Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, 1251-1288.

Krasova, E. (2021). *Human Capital in Sustainable Development of the Information Economy: Euphoria and Reality*. In *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Sustainable Development of Regional Infrastructure* 533 – 539.

Kouvonen, A., Kivimäki, M., Vahtera, J., Oksanen, T., Elovainio, M., Cox, T., ... Wilkinson, R. G. (2006). Psychometric evaluation of a short measure of social capital at work. *BMC Public Health*, 6, 251.

Mincer, J., (1984), Inter-Country Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview, *Journal of Labor Economics*, 3(1), 1-32.

OECD (2001), *The Well-being of Nations, The Role Of Human And Social Capital, Education And Skills*.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Panzabekova, A., Satybalidin, A., Alibekova, G. and Abilkayir, N. (2019). Human Capital For Sustainable Development: A Comparative Analysis Of Regions Of The Republic Of Kazakhstan. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 317: 1 – 7.

Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work*, Princeton University Press, Princeton

Putnam, R. (1995). *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*" *Journal of Democracy*, January 1995, pp. 65-78.

Rydin, Y., and Pennington, M. (2000). Public Participation and Local Environmental Planning: The Collective Action Problem and the Potential of Social Capital. *Local Environment*, 5, 153-169.

Shaaban, S. (2022), "Mısır sanayisinde sürdürülebilir kalkınmanın algılanmasında kadınların insan sermayesi olarak etkisi", *Yönetim ve Sürdürülebilirlik: Bir Arap İncelemesi*, Cilt. baskı öncesi Sayı. baskı öncesi. <https://doi.org/10.1108/MSAR-06-2022-0026>.

Shinkevich, A., Yakunina, R. and Klimenko, T. (2021). Index Approach Implementation Mechanism To The Human Capital Assessing Within The Framework Of The Sustainable Development Concept. *EasyChair Preprint No: 5405*.

Tuten, T. L., and Solomon, M. R. (2015). *Social Media Marketing*. SAGE Publications.

Ugnich, E., Chernokozov, A. and Ugnich, M. (2021). Human Capital In The System Of Sustainable Development Goals: Significance and Prospects. E3S Web of Conferences. 258: 1 – 7.

Uysal M, Gunay S (2001). Durbin-Watson ölçütüne göre kararsızlık bölgesinde bulunan negatif otokorelasyon için bazı testler. Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi: A-Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik, 2(2), 277- 284.

Yarcı, S. (2011). PIERRE BOURDIEU'DA SOSYAL SERMAYE KAVRAMI. Akademik İncelemeler Dergisi, 6(1), 125-135.

Zak, P.J. and S. Knack (2001), "Trust and Growth", The Economic Journal, 111(470), 295-321.